

ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТРАДИЦІЯ» У СВІТЛІ «КУЛЬТУРНИХ» ТЕОРІЙ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Віталій Дмитренко

Відомий польський філософ Лешек Колаковський, розглядаючи трансформацію «великих старих культур» під «західним впливом», свого часу зауважив: «Якщо наша доля полягає в тому, щоб знищити культурне різноманіття світу від імені планетарної цивілізації, то це, ймовірно, може бути досягнуто лише ціною такого радикального розриву в наступності традиції, що людська цивілізація як ціле, а не тільки окремі цивілізації, буде під загрозою зникнення» [1, с. 23] (тут і далі переклад автора).

Інтелектуальні рефлексії щодо поняття «традиція» мають багатовікову історію. Проте, особливої ваги теоретичні міркування щодо цього терміну набули у зв'язку з таким складним та багатогранним явищем як модернізація. На наш погляд, видається цікавим простежити підходи до осмислення цього поняття у світлі «культурних» та «акультурних» теорій модернізації, запропонованої російським дослідником Борисом Капустінін. Він зазначає: «Безліч існуючих на Заході теорій Сучасності та модернізації доцільно розділити на дві великі групи. Їх можна типологізувати як «культурні» і «акультурні» теорії (цю типологію та її основні принципи я позичаю у Чарльза Тейлора, зберігаючи незгоду з ним по деяких приватних питаннях.). Само собою зрозуміло, що термін «акультурні» не має тут жодних зневажливих конотацій, але покликаний лише фіксувати деякі методологічні особливості теорій, що належать до цього типу[2, с.79].

У загальних рисах до «культурних» теорій відносяться ті, які пояснюють виникнення і розвиток сучасності в категоріях культури, тобто простежуються зміни в розумінні того, що є благо, людина, природа, суспільство як смислові принципи організації людського співжиття. «Акультурні» – такі, що описують модернізацію в поняттях, які є нейтральними по відношенню до культури. Вони відображають реалізацію принципів і закономірностей через формування певних інститутів, що є універсальними, здатними трансформувати будь-яке «традиційне» суспільство і приходять йому на зміну.

З урахуванням такого підходу до типологізації постає ряд важливих питань. По-перше, чи слід визначати сучасність як протилежність і заперечення традиції? По-друге, чи можемо ми як і раніше розуміти «традицію» і «сучасність» як дихотомію, чи таке мислення призводить до грубих спотворень дійсності?

У тій мірі, в якій теорії модернізації говорять про протилежності традицій та сучасності, йдеться передовсім про відмінності двох типів історичних контекстів. Перший з них характеризується наявністю «онтологічної єдності світу», а другий – його розпадом, які б не були причини, обставини і прояви такого розпаду.

З погляду «культурних» теорій неодмінною умовою сучасності виступає не витіснення традиції і традицій, а їх співіснування в одному контексті, що не виключає конфліктності між ними. Просто така конфліктність вимагає інших механізмів і форм регулювання, іншої політики, ніж та, яка виходить з «онтологічного єдності світу» або орієнтована на його відновлення. Проявом таких підходів є заклик видатного американського антрополога Кліфорда Гірца взагалі відмовитися від порожніх і безплідних універсальних понять «традиції» і «сучасності» і перейти до дослідження культурного плюралізму нашого світу. «Істина» у ньому це не «мережа якоїсь узагальнюючої теорії: стадій еволюції, загальнолюдських ідей ... трансцендентальних форм, а можливість розширити взаєморозуміння» [3, с.168, 183-184]. Бо в реальному світі як традиція так і сучасність, як вони розуміються в теоріях модернізації, схоже, шаленими темпами йдуть на спад, залишаючи за собою лише релікти першої та симулякри другої.

Ще однією реакцією на співвідношення понять «сучасність» і «традиція» стала поява, надзвичайно популярної в кінці 60-70-х рр. ХХ ст. ліворадикальної теорії «розвитку слабозвинутості». Її методологічною тезою, у викладі Андре Гюндера Франка та його колег, стала відмова розглядати сучасну «традиційність» в якості деякого «початкового» стану, що передує «розвитку» (модернізації). Навпаки, «традиційність», або в риторичі її авторів «відсталість», була пояснена як необхідний, хоча і жахливий, продукт історичного розвитку сучасності, потрактована як світова система капіталізму [4, с.ХІ-ХІІ]. У цих теоріях сучасність поставала не просто багатоваріантною, а конфліктно багатоваріантною. Західний, модернізований світ виступає не втіленням сучасності, а її специфічною версією, яку саму та її роль у світі варто змінити. Лише тоді сучасності надасться шанс стати більш справедливою і гуманною.

Далі, практичні дослідження процесів модернізації показали, що традиція або деякі традиції не тільки не перешкоджають утвердженню певних елементів сучасності, але виступають необхідними умовами виникнення в суспільстві таких елементів на стадії «перехідності» і, більше того, їх збереження та ефективного розвитку у фазі «зрілості» [3, с.122-159].

Тому не дивно, що визначення сучасності в «культурних» теоріях – не економічне, не технологічне, не адміністративне, не сциєнтистське, а саме політичне. Бо ж сучасність, за їх інтерпретацією, є способом співіснування конфліктного різноманіття, яка може бути знайдений тільки ситуативно, тобто власне політично. Тому демократія для «культурних» теорій – не один із компонентів сучасності, підлеглий іншим, а головна умова її існування. Ступінь демократичності як ступінь ненасильства у взаємодії різноманітних традицій, що співіснують в ситуації сучасності, є тією мірою, в якій здійснюється сучасність. При цьому, звичайно, демократія не може бути ототожнена з якимось «набором інститутів» і процедурами їх функціонування, Демократія, за визначенням Джона Дьюї, повинна бути зрозуміла як «форма морального і духовного спілкування», як «етична ідея», лише вираженням і органом якої виступають ті чи інші інститути правління [5, с.28, 32].

Щодо розуміння «культурними» теоріями зв'язку традиції і сучасності, то вони не розглядають традицію як щось «дане», подібне даностей природи і тому абсолютно чуже і протилежне розуму взагалі і сучасному розуму, зокрема. Як писав німецький філософ Ганс-Георг Гадамер: «...безумовної протилежності між традицією і розумом не існує ... Насправді традиція завжди є точкою перетину свободи та історії як таких. Навіть найбільш справжня та міцна традиція формується не просто природним шляхом, завдяки здатності до самозбереження того, що є в наявності, але вимагає згоди, прийняття, турботи... Таке збереження є актом розуму, що відрізняється, правда, своєю непомітністю. Тому збереження старого є вільною установкою не меншою мірою, ніж переворот і оновлення» [7, С.334-335].

Тут варто зазначити, що специфіка сучасності, на нашу думку, полягає в тому, що розум, якщо він розумний, навіть вельми «помітний» у збереженні традицій, причому саме збереження виявляється знову ж політичною справою, практичною суперечкою про те, що і як зберігати, і боротьбою з тими які нічого не хочуть зберігати. Уточненням Г-Г. Гадамера є міркування британського соціолога Ентоні Гідденса: «...посттрадиційний порядок не такий, в якому традиції зникають – це зовсім не так. Це – порядок, в якому традиція змінює свій статус. Традиції змушені пояснювати себе, ставати відкритими для запитання або дискурсу» [2, с. 145].

Такі ж відносини сучасності і традиції, які розглядалися вище переважно з боку сучасності, можуть бути показаними і з боку традиції. Так, зокрема британський санскритолог Дж. Гестерман пише: «чи є місце для конфлікту між традицією і сучасністю. Де б не було таке місце, воно вже зайняте нерозв'язним конфліктом самої традиції. Сучасність, схоже, лише займає передбачене їй місце всередині власної істотно надламаної і суперечливої структури традиції. Сучасність «лише» додає нових можливостей до розвитку конфлікту, що вже відбувається всередині традиції. Успішна сучасність не означає подолання традиції або надбудовування над нею іншої. Вона означає, що внутрішній конфлікт традиції зараз розгортається в межах цієї реальності» [2, с. 145-146].

Тож розуміння зв'язку традиції і сучасності чи модернізації в цілому, яке дають «культурні» теорії, робить можливою відмову від ідеї «спрямованого» на Захід чи куди-небудь ще розвитку, притаманних «акультурним» теоріям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kolakowski L. Looking for the Barbarians. The Illusions of Cultural Universalism // L. Kolakowski. Modernity on Endless Trial. Chicago — L: Univ. of Chicago Press, 1990.
2. Капустин Б.Г. Современность как предмет политической теории / Б.Г. Капустин. — М.:РОССПЭН, 1998. — 308с.
3. Герц К. Польза многообразия / К. Герц // THESIS: Мир человека, 1993. — 224 с.
4. Сентеш Т. Буржуазные и «новолевые» теории мирового капиталистического хозяйства / Т. Сентеш. — М.: Мысль, 1984. — 135 с.
5. Shils E. Tradition / E. Shils // Comparative Studies in Society and History. 1971. — Vol. 13. — № 2.
6. Дьюи Д. Этика демократии / Д. Дьюи // Полис. — 1994. — № 3. — С.20-34.
7. Гадамер Г-Г. Истина і метод. Основи філософської герменевтики / Г-Г. Гадамер — К.: Юніверс, 2000. — 464 с.